

Inventarisatie van de sleedoornpage

Wat zoekt u? Eitjes, meneer!

Tekst: Robin Guelinckx

De sleedoornpage is een onopvallende dagvlinder die als bedreigd geboekstaafd staat in de Rode Lijst van Vlaanderen. Reeds drie winters worden er eitjes van deze soort gezocht en gevonden in het zuidoosten van Vlaams-Brabant en dit levert een heel nieuwe kijk op de verspreiding en de ecologie van deze mooie soort in deze regio.

Tussen de bladeren is een ei-afzettend vrouwtje verscholen. Inzet: eitje.

FOTO'S: KARS VELING EN HENKJAN KIEVIT

Summary

The Brown Hairstreak (*Thecla betulae*) is a scarce and endangered butterfly in Flanders. Information about the ecology and distribution of the species in Flanders is given.

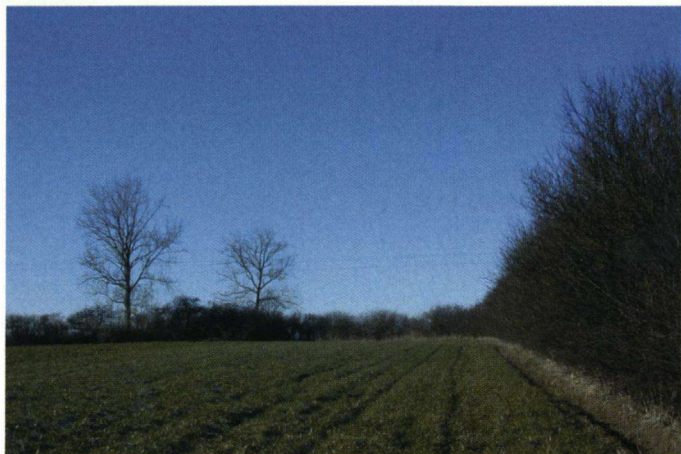
Monitoring the Brown Hairstreak is not easy as the elusive butterflies are rarely seen. Counting the eggs on the twigs of blackthorn in winter is a better method to determine the distribution of the species. This was done during three consecutive winters in the region between Brussels and Tienen.

Results showed that colonies of the Brown Hairstreak are larger and more widespread than was known before. No conclusions, however, can be made about the increase or decrease of the species, as earlier data were based on observations of adult butterflies alone.

Ecologie De naam van deze vlinder heeft betrekking op één van zijn belangrijkste waardplanten: de sleedoorn (*Prunus spinosa*). In tegenstelling tot wat de vertaling van de wetenschappelijke naam *Thecla betulae* of de oude naam 'berkepage' laat vermoeden, voedt het zich helemaal niet met berk. Als biotoop gebruikt de sleedoornpage voornamelijk hagen en bosranden met goed ontwikkelde mantelvegetaties van sleedoorn. De soort kan ook voorkomen in stadsparken (Groenendijk 1993) en zelfs in tuinen, als de waardplanten er maar aanwezig zijn.

De sleedoornpage vliegt in één generatie per jaar van juli tot september met een piek tussen 10 augustus en 10 september (Maes & Van Dyck 1999) en kan als adulte vlinder relatief oud worden: gemiddeld zo'n 45 dagen (Bink 1992). De wijfjes zetten de eitjes meestal af op sleedoorn, maar soms ook op andere prunussoorten waaronder pruim, kers en zelfs Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina*). Eitjes worden bij voorkeur afgezet op vitaal en jong hout. Dit gebeurt meestal aan de basis van een zijtwijg of takje, vaak op de overgang tussen één- en tweejarig hout, en soms aan de basis van een doorn of gewoon op de stam (zie foto 1). Vaak wordt maar één eitje per keer door het wijfje op de waardplant gedeponneerd, soms twee en zeer zelden drie. Een wijfje legt meestal maar 5 tot 15 eitjes per dag (Bink 1992). Deze eitjes worden telkens op een andere plaats in het struweel gelegd, soms over afstanden van meerdere honderden meters langsheen geschikt habitat. Meestal gebeurt de ei-afzet op de buitenkant van houtkanten en mantelvegetaties met sleedoorn, die vaak zuidoost- tot zuidwest geëxposeerd zijn. De eitjes komen uit na de overwintering op de twijgen op het moment dat de knoppen van de sleedoorn aan het uitlopen zijn. Dit is in de loop van de maand april tot en met begin mei, na de bloei van de sleedoornstruiken.

De groene, goed gecamoufleerde rupsen voeden zich met het zeer jonge blad en verbergen zich overdag aan de onderkant van een blad. De rupsen verblijven, afhankelijk van de temperatuur, een tweetal maanden op de waardplant en vervellen in deze periode drie keer. De sterfte onder de rupsen kan oplopen tot meer dan 65 % en is voor-

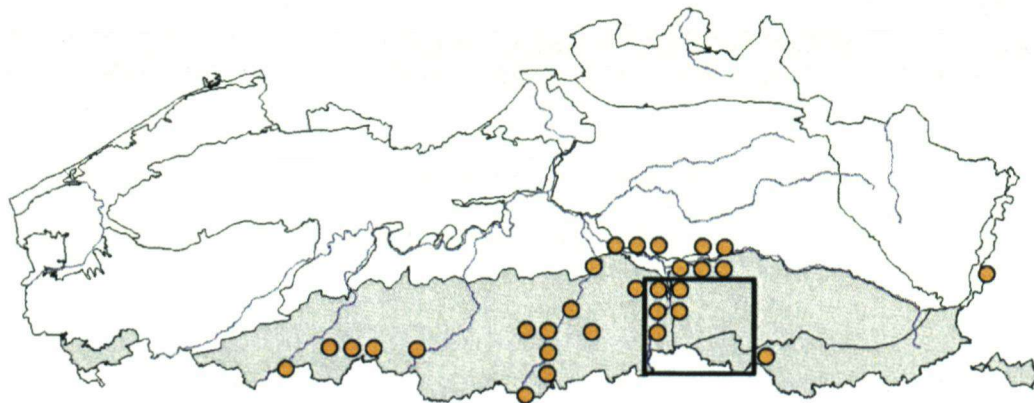

Holle wegen te Hoegaarden Egypte/Kruisveld: akker omzoomd met sleedoornstruweel en enkele hoge opvallende bomen: het leefgebied van de sleedoornpage.

namelijk te wijten aan predatie door andere insecten en vogels.

Vanaf eind juli tot begin augustus komen de eerste vlinders uit. De sleedoornpages zitten meestal boven in de struiken en bomen en brengen daar het grootste deel van hun leven al rustend en zonnend door (Jans 1981). Veel zichtwaarnemingen van adulten hebben betrekking op wijfjes die afdalen naar lagere delen van de struiken om daar eitjes af te zetten. Als ontmoetingsplaats worden opvallende, vaak alleenstaande of uit het struweel stekende bomen gebruikt, steeds in de nabije omgeving van de waardplanten. De mannetjes scholen hier samen en brengen er het grootste deel van hun tijd door. Hier vindt ook de paring plaats. De wijfjes houden zich na de paring meer in het struweel op en ze zetten gespreid over vele dagen daar en op de nabijgelegen geschikte locaties hun eitjes af. Populaties van sleedoornpages zijn meestal vrij klein (40-300 adulten) en de soort wordt als honkvast beschouwd (Bink 1992). De vlinders voeden zich voornamelijk met de honingdauw die afgescheiden wordt door bladluizen. Afhankelijk van de weersomstandigheden - in 'slechte bladluizenjaren' - schakelen de vlinders over op de nectar van bloemen. Ondanks de onopvallende levenswijze werden er toch reeds waarnemingen gedaan van dieren nectarzuigend op leverkruid, akkerdistel, guldenroede, vlinderstruik en vuilboom (Jans 1981; Prins 1991).

Fig. 1. Verspreiding van de sleedoornpage in Vlaanderen in de periode 1991-1997. In het grijs wordt de Leemstreek in Vlaanderen weergegeven; het kader geeft het studiegebied weer.

Verspreiding In Nederland is de sleedoornpage langs de gehele Veluwe rand tot in Zwolle aanwezig, met name in stedelijk gebied. Langs de Maas is de soort bijna overal verdwenen en alleen in het zuidelijke deel van Nederlands Zuid-Limburg zijn nog meerdere, dicht bij elkaar gelegen populaties te vinden (Tax 1989). In België heeft de soort een lokale verspreiding in de vallei van de Samber en Maas, de Condroz en de Fagne-Famenne-Calestienne. Ten noorden van de Samber en Maas heeft de soort een zeer lokale verspreiding in Wallonië (Goffart & de Bast 2000).

In Vlaanderen was de sleedoornpage vroeger zeldzaam en is dat nog steeds. De soort komt momenteel nog voor in de Vlaamse Ardennen, de regio ten zuiden en westen van Brussel, de omgeving van Mechelen, de regio tussen Aarschot en Leuven en in de Dijlevallei ten zuiden van Leuven, met daarbuiten nog twee schijnbaar geïsoleerde vindplaatsen in Ezemaal en in Maasmechelen (Figuur 1). In totaal komt de soort in Vlaanderen in 29 atlasblokken voor (Maes & Van Dyck 1999). Merkwaardig is het schijnbaar ontbreken van de soort in vrijwel heel (Belgisch) Zuid-Limburg, hoewel deze regio nochtans op het eerste zicht zeer geschikt lijkt voor de sleedoornpage; verdere zoektochten naar eitjes moeten hier uitsluitel geven over het werkelijk ontbreken van de soort dan wel van waarnemers. Net als in Nederland (van der Velden 1996), wordt de soort in Vlaanderen vrij regelmatig in stedelijke milieus waargenomen (Maes 1997).

De inventarisatie van de sleedoornpage wordt bemoeilijkt door de verborgen levenswijze en het aantal waarnemingen van adulte vlinders is dan ook beperkt. Verschillende auteurs suggereerden al dat een gerichte inventarisatie van de eitjes in de winter heel wat bijkomende vindplaatsen zou kunnen opleveren (Tax 1989; Maes & Van Dyck 1999).

Wat zoekt u? Eitjes, meneer! In drie opeenvolgende winters vanaf 1999 is in de regio tussen Brussel en Tienen (Figuur 1) gezocht naar de eitjes van de sleedoornpage op sleedoornhagen. Het zoeken naar deze eitjes is vrij gemak-

kelijk aangezien ze door hun witte kleur goed opvallen tegen het donkere, soms bijna zwarte hout van de sleedoorn. Er is bovendien weinig verwarring mogelijk vanwege de typische vorm van het eitje en het feit dat er in de winter weinig andere soorten eitjes op sleedoornschorren te vinden zijn. Tijdens het onderzoek werd steeds eerst op de meest geschikte plaatsen in het struweel gezocht. Dit is open struweel met voldoende jong en vitaal hout op een beschutte en warme plaats. Er werd steeds gekeken naar de windrichting waarnaar de sleedoorn en de eitjes geëxposeerd waren, de positie op de twijgen en takouderdom, de hoogte waarop de eitjes in het struweel afgezet werden en de toestand van het biotoop en de nabije omgeving. Er werd getracht zoveel mogelijk vindplaatsen in een ruime regio te kennen en daardoor werd vaak al na het vinden van enkele eitjes gestopt met speuren om een volgende geschikte lokatie te onderzoeken.

... en met succes! Vroeger was de sleedoornpage gekend van acht kilometerhokken in de regio, verspreid over vijf atlasblokken. Al deze waarnemingen waren afkomstig van adulte vlinders. Nu, na de speurtochten naar eitjes is de soort gekend uit maar liefst 53 kilometerhokken, verspreid over 19 atlasblokken (Figuur 2). In het studiegebied kunnen twee vrij aaneengesloten deelpopulaties onderscheiden worden: de Dijlelandpopulatie (in het blauw op de kaart) en de populatie van het land van Hoegaarden (in het oranje op de kaart). We bespreken kort de belangrijkste vindplaatsen in beide populaties.

De Dijlelandpopulatie bestaat momenteel uit 29 kilometerhokken die verspreid liggen langs de Dijle tussen Leuven en de grens met Wallonië. De voornaamste vindplaatsen betroffen holle wegen, maar de soort werd ook gevonden in een abdijpark en verspreid over 5 locaties langs bijna 7 kilometer autosnelweg die afgeboord is door een haag met veel sleedoorn! Ten zuiden van Leuven werden de meeste eitjes eveneens gevonden in holle wegen, maar ook langs een spoorwegberm en in enkele bosranden.

Uit de populatie van het land van Hoegaarden (inderdaad van het bier!) waren geen oude waarnemingen bekend van de sleedoornpage. De zoektochten tijdens de afgelopen drie winters leverden maar liefst 24 kilometerhokken op waarin eitjes van de soort gevonden werden! De plaatsen waar eitjes gevonden werden zijn vooral gesitueerd in de vallei-gebieden en de meerderheid van de ei-afzetplaatsen betroffen sleedoornhagen langs holle wegen. Vermoedelijk leveren verdere zoektochten in de regio nog heel wat meer eitjes op en staan de Dijlelandpopulatie en de populatie van het Land van Hoegaarden via het kleinschalige netwerk van holle wegen en graften met elkaar in verbinding.

De sleedoornpage is onder andere te vinden in de bermen van autosnelwegen.

Ook op andere locaties (in het westen van Vlaams-Brabant, in het West-Vlaamse Heuvelland en in minder mate in de Voerstreek) werden tijdens de voorbije wintermaanden eitjes van sleedoornpages gevonden zodat ook daar het aantal atlasblokken zal toenemen. Ook in het Walenbos (Tielt-Winge) leverde een zoektocht afgelopen winter, zoals voorspeld (zie Berwaerts et al., 2000), sleedoornpageseitjes op. Gericht speurwerk in de hele Vlaamse Leemstreek (voornamelijk in ZO-Limburg) zou nog meer nieuwe plaatsen kunnen opleveren.

De vindplaatsen met eitjes zijn zeer verscheiden: bermen van autosnelwegen en spoorwegen, holle wegen, hagen rond akkers, enz. De in de literatuur vermelde maximumhoogte van 2,2 tot 2,5 meter werd enkele malen overschreden. In de winterperiode 1999-2000 werd zelfs 1 eitje, na het afbuigen van een tak, op ruim 3 meter hoogte gevonden. Sleedoornstruiken worden niet veel hoger dan een viertal meter en eitjes kunnen vermoedelijk ook wel eens op de hoogste plekken gevonden worden. Een voorkeur wordt wel gegeven aan een hoogte rond 1,5 meter. Dit is ook de hoogte van de meest geschikte delen van de sleedoorn (jonge, vitale uitlopers en scheuten) en eveneens de ideale hoogte voor de waarnemers die op zoek zijn naar de eitjes

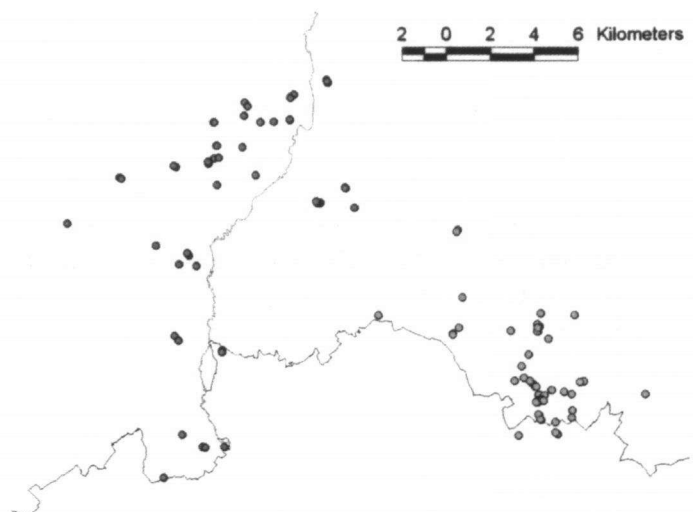

Fig. 2. Nieuwe locaties waarop eitjes van de sleedoornpage gevonden werden. In het blauw wordt de Dijlelandpopulatie weergegeven en in het oranje de populatie van het Land van Hoegaarden.

van de sleedoornpage. Op struwelen waar meerdere eitjes gevonden werden (waar meerdere wijfjes aan het werk geweest zijn), kan het ook voorkomen dat er eitjes gelegd zijn op schijnbaar minder geschikte lokaties aan de noordzijde of op de binnenkant van het struweel. Regelmatig werden er op uiteenlopende lokaties ook noord-georiënteerde eitjes gevonden.

Bedreiging en behoud De sleedoornpage is een zeldzame dagvlinder, en blijft dat ook, zelfs na het grote aantal nieuwe locaties die recent gevonden werden. De soort staat op de Vlaamse Rode lijst in de categorie Bedreigd (Maes & Van Dyck 1999), maar zou met de nieuwe gegevens verhuizen naar de Rode-Lijstcategorie Kwetsbaar. Met behulp van de recente verspreidingsgegevens (die voornamelijk gebaseerd zijn op waarnemingen van eitjes) kunnen we echter geen uitspraken doen over de voor- of achteruitgang van de soort. De "oude" gegevens slaan immers meestal op zichtwaarnemingen van de adulte vlinders en die zijn door hun onopvallende levenswijze duidelijk minder makkelijk te zien.

Dat de populaties in het landelijke gebied in de onderzochte regio vermoedelijk achteruitgegaan zijn is waarschijnlijk doordat de oppervlakte geschikt leefgebied sterk verkleind is of op sommige plekken zelfs helemaal verdwenen. De schaalvergroting in de landbouw heeft vele lineaire landschapselementen vernield waardoor de afstanden tussen de nog geschikte habitats steeds groter worden. Door deze fragmentatie raken populaties geïsoleerd en wordt de kans op uitsterven groter. Vele hagen worden nog steeds sleedoornpage-onvriendelijk gesnoeid en dat heeft al heel wat eitjes in de houtversnipperaars doen verdwijnen. Maatregelen die kunnen bijdragen tot het behoud en/of de uitbreiding van de sleedoornpage zijn relatief eenvoudig. Bovendien biedt de aanwezigheid van sleedoornpage in het stedelijke en andere minder 'natuurlijke' gebieden ook mogelijkheden voor het behoud van de soort. Het sleedoornpage-vriendelijk beheer van hagen, houtkanten en bossen kan er als volgt uitzien:

- het laten ontwikkelen van ruigten langsheen lineaire landschapselementen en extensieve beweiding komt de structuur en de ontwikkeling van mantel-zoomvegetaties met sleedoorn zeker ten goede;
- hagen worden best eind juli-begin augustus gesnoeid (de poppen van de vlinder bevinden zich dan op de grond en de meeste jonge vogels zijn dan uitgevlogen) met een rotatietijd van een vijftal jaren (zo blijft het struweel vitaal);
- akkerranden worden best niet bespoten met pesticiden;
- nieuwe hagen laten ontwikkelen of eventueel aanplanten waardoor verbindingen hersteld of gecreëerd worden;

- markante bomen in hagen, bosranden of op open plaatsen in het bos behouden als ontmoetingsplaats voor de sleedoornpages.

Dat het zoeken naar eitjes een heel ander licht op de verspreiding van een "zeldzame" soort kan werpen, mag uit dit verhaal duidelijk blijken. Dat het tevens een manier is om het belang van lineaire landschapselementen (zoals sleedoornhagen) wat meer in de aandacht te brengen, is mooi meegenomen. Bovendien bieden deze winterse speurtochten iedereen de mogelijkheid om ook in de winter eens iets rond dagvlinders te doen!

De sleedoornpage.
FOTO'S: HENKJAN KIEVIT & KARS VELING

Literatuur

- Bink, F. A. (1992). Ecologische Atlas van de Dagvlinders van Noordwest-Europa. Schuyt & Co, Haarlem.
- Goffart, P. & De Bast, B. (2000). Atlas préliminaire des papillons de jour de Wallonie. Groupe de Travail Lépidoptères, Marche.
- Groenendijk, D. & M. (1993). Speurtochten naar eitjes en pages. Vlinders 8 (3): 16-18.
- Jans, P. (1981). Kweekverslag van *Thecla betulae* L. Phegea 10 (1): 35-48.
- Maes, D. (1997). Het gebruik van vlindergegevens in het natuurbehoud in Vlaanderen. De Levende Natuur 98 (5): 189-194.
- Maes, D. & Van Dyck, H. (1999). Dagvlinders in Vlaanderen - Ecologie, verspreiding en behoud. Stichting Leefmilieu i.s.m. het Instituut voor Natuurbehoud en de Vlaamse Vlinderwerkgroep vzw, Antwerpen/Brussel.
- Prins, D. (1991). Sleedoornpage is bloembezoeker. Vlinders 6 (1): 24.
- Tax, M. H. (1989). Atlas van de Nederlandse Dagvlinders, Vlinderstichting, Wageningen en Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- Van der Velden, D. (1996). Verhuist de Sleedoornpage naar de stad? Vlinders 11 (3): 4-6.